

4. Огородник Л. Становлення системи громадянського виховання в умовах української державності / Л. Огородник // Проблеми освіти. – К., 2001. – Вип. 26. – С. 62–67.
5. Іова В. Формування правової культури особистості на засадах духовності / В. Іова. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2003. – 144 с.
6. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І.А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.
7. Іванчук М.Г. Виховання працею душі / М.Г. Іванчук // Педагогіка і психологія : вісник АПН України. – 2004. – Вип. № 1 (42). – С. 41–48.
8. Іванов І.П. Виховувати колективістів / І.П. Іванов // Педагогічний пошук. – К. : Рад. шк., 1988. – С. 336–406.
9. Кушнір М. Технології індивідуалізованого навчання / М. Кушнір, Л. Липова, С. Ренський // Рідна школа. – 2001. – № 8. – С. 16–19.
10. Левитес Д.Г. Практика обучения: современные образовательные технологии / Д.Г. Левитес. – М., 1998. – 288 с.
11. Легенький Г.И. Цель и способы воспитания / Г.И. Легенький. – М. : Педагогика, 1990. – 163 с.
12. Мармаза О.І. Мотивація та стимулювання персоналу як підгрунття якості управління / О.І. Мармаза // Управління школою. – 2003. – № 16–18. – С. 62–66.
13. Михайлова Э.Д. Современный менеджмент (теоретические основы) : учеб. пособ. / Э.Д. Михайлова. – Рыбинск, 1995. – 279 с.

ПРИХОДЧЕНКО К.І., ГОРПИНЧЕНКО Г.В.

АКТИВІЗАЦІЯ УВАГИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПРИ ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТОРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ

Ключовою проблемою підвищення ефективності та якості навчального й виховного процесу є активізація уваги молодших школярів. Її особлива значущість полягає в тому, що навчання спрямоване не тільки на сприйняття навчального матеріалу, а й на формування ставлення дитини до самої пізнавальної діяльності. Знання, отримані дитиною в готовому вигляді, як правило, викликають труднощі в школярів у застосуванні до пояснення спостережуваних явищ і розв'язання конкретних завдань. Одним з істотних недоліків знань залишається формалізм, який виявляється в різниці між заученими теоретичними положеннями та вмінням застосовувати їх на практиці [1]. Для розвитку художньо-конструкторських здібностей дитини молодшого шкільного віку необхідна увага. К.Д. Ушинський підкреслював, що увага – ті двері, через які проходить усе те, що тільки входить у душу дитини із зовнішнього світу. Якщо викладачеві не вдається добитися уваги дитини до того, що він пояснює на занятті, то він говорить даремно, подібно до людини, що показує картину людям, які повернулися до неї спиною [2].

Метою статті – проаналізувати умови процесу розвитку та активізації уваги дітей молодшого шкільного віку на заняттях з художнього конструювання.

Вітчизняна наука накопичила достатню кількість досліджень із питань розвитку особливостей уваги та формування творчих здібностей дитини (В. Артемов, П. Блонський, Л. Виготський, П. Гальперін, І. Дубровіна, З. Істоміна, О. Савченко, Д. Тарнопольський, К. Ушинський та ін.) [1–9].

Проблема уваги нерідко розглядається лише у зв'язку з пам'яттю, мисленням, уявою, сприйняттям. Проте сьогодні учені все частіше розглядають увагу як головну, принципово важливу для життя та діяльності людини здатність, без якої неможливе як її фізичне виживання, так і досягнення висот творчої діяльності. Існує велика різноманітність дослідницьких підходів, що пояснюється складністю природи й структури розвитку уваги дітей молодшого шкільного віку. Але що стосується формування художньо-конструкторських здібностей, спрямованих на розвиток активізації уваги дитини в процесі навчання, при створенні оптимальних умов, можна досягти достатньо високого рівня їх сформованості.

Одним із завдань розвитку уваги молодших школярів є розвиток сприйняття, розуміння й засвоєння навчального матеріалу. Реалізація особливостей **уваги** в **навчанні художньо-конструкторській творчості** має **певне** значення, тому що навчання та розвиток мають **діяльний** характер, і від якості **навчання** як діяльності залежить результат навчання, розвитку й виховання молодших школярів. **Увага** значною мірою **визначає** хід та результати творчої роботи дитини, сприяє найшвидшому **включенню** в пізнавальну діяльність, створює попередню **готовність** до майбутньої роботи [3].

Л. Виготський вважає, що **увага**, незалежно від того, є вона ослабленою або посиленою, завжди пов'язана з емоціями й викликається ними. Між емоціями й довільною **увагою** він вбачав особливо тісну залежність. Він **підкреслює**, що інтенсивність і тривалість **уваги** безпосередньо зумовлені інтенсивністю й тривалістю асоційованих з об'єктом **уваги** та емоційних **станів**. **Мимовільна увага** також цілком залежить від афективних **станів**. Випадки глибокої й **стійкої** мимовільної **уваги** виявляють **усі** ознаки невтомної пристрасті, що постійно відновлюється та постійно **прагне** задоволення [4]. На думку **В.А. Артемова**, теорія, яка пов'язує **увагу** з поняттям **установки**, **стосується стану надбудови**, яка під впливом **досвіду** виникає в організмі й **визначає** його реакції на наступні впливи. **Установка** прямо пов'язана з **увагою**, внутрішньо вона виражає собою **стан уваги дитини**. Цим **пояснюється те**, чому в умовах імпульсивної **поведінки**, пов'язаної з відсутністю **уваги**, у суб'єкта можуть виникати почуття, **думки**, **образи** [5].

За П.Я. Гальперіним, **увага** є одним з **моментів** орієнтовно-дослідницької діяльності. Вона являє собою **дію**, яка **спрямована** на **зміст образу**, **думки**, наявних у цей момент **часу** в психіці дитини. За своєю функцією **увага** являє собою контроль над цим **змістом**. У кожній дії дитини є орієтовна, виконавська й контрольна **частини**. Контрольна частина і є **увага** [6].

Дитина не народжується з певними якостями уваги. У процесі формування особистості розвивається, удосконалюється та формується її увага. Під час розвитку дитини, навчання й виховання та під впливом умов життя формується особистість, ідейна спрямованість, мотиви діяльності, потреби, інтереси. У діяльності формуються й змінюються якості та особливості уваги. Увага пов'язана з вольовими діями молодшого школяра. Він свідомо мобілізує свою увагу, роблячи для цього вольове зусилля. Невід'ємна увага від наполегливості: добитися поставленої мети в праці, навчанні, долати труднощі можна тільки при організованій увазі. Яскраво виступає увага в цілеспрямованих діях людини при плануванні, самоконтролі. Отже, властивості молодшого школяра, їх розвиток і вдосконалення впливають на розвиток певних сторін уваги, але й розвиток уваги впливає на формування властивостей особи дитини. Увага виявляється й формується в діяльності дитини, і діяльність справляє певний вплив на якості та деякі особливості уваги, формуючи одні сторони уваги й залишаючи інші ніби в тіні. Таким чином, у людей різних професій виявляються особливості уваги, пов'язані з характером їх трудової діяльності, яка вимагає прояву особливої, професійної уваги [1].

Основними характеристиками уваги є її стійкість (і відволікання), обсяг, концентрація, переключення, розподіл і зосередженість. Стійкість уваги – це тривале утримання уваги на предметі або якій-небудь діяльності. Коливання уваги – це періодичне відвернення й послаблення уваги до цього об'єкта або діяльності [1]. Стійкість пов'язана зі здатністю впродовж тривалого часу зберігати зосередження на одному й тому самому об'єкті. Монотонна діяльність, нецікава розмова з постійним співрозмовником, нудне завдання порушують стійкість уваги, і тільки вольова регуляція здатна її повернути. Особливо важливим чинником стійкої уваги є зацікавленість молодшого школяра в діяльності, задоволення від процесу виконання та від результату. Таким чином, можна зробити висновок про те, що стійка увага пов'язана завжди або із цікавістю (задоволенням, що викликається, значущістю, новизною, яскравістю об'єкта), або з вольовим зусиллям. На цій підставі будують деякі методи агітації та маніпулювання поведінкою молодших школярів, які своєю яскравістю, новизною, рухом повинні викликати мимовільну увагу й утримувати інформацію в пам'яті [1].

Стійка увага може зберігатися впродовж 10–15 хвилин, короточасні відвернення не мають значення для діяльності, але вони дають можливість маленької перерви в зосередженості. Виходить короточасний і необхідний відпочинок непомітний і не руйнує стійкості уваги, але дає змогу зберегти увагу до творчої діяльності до 45 хвилин і більше. Стійкість уваги допомагає зберегти цікава діяльність, рухливість об'єкта уваги (на нерухомому об'єкті, що не змінюється, увага зберігається приблизно 5 секунд), активна й різноманітна практична творча діяльність, активна розумова діяльність. Стійка увага зберігається в художньо-конструкторській діяльності, яка дає позитивні результати, особливо після подолання труднощів, які викликають позитивні емоції: у школярів виникає почуття задоволення, ра-

дощів, виникає бажання займатися цією роботою, і в наступній діяльності ще до початку роботи створюється установка на стійку увагу [7].

Занурення в певну діяльність, аналіз конкретного предмета або проблеми не дає можливості утримувати в області уваги ще якісь об'єкти. Тому висока концентрація уваги в художньо-конструкторській діяльності часто пов'язана з неухважністю, тобто неможливістю утримати стійку увагу на тому, що оточує. Викладачу слід знати індивідуальні особливості кожного школяра та індивідуальні особливості його уваги. Тільки тоді можна ставити певні завдання з виховання уваги й усунення певних недоліків у кожної дитини або в дитячого колективу. Потрібно знати причини, що породили недоліки уваги, і тільки тоді, усунувши їх, виховувати увагу. Викладач сам має бути завжди уважний і на своєму прикладі вчити школярів бути уважними. Систематична робота викладача з виховання уваги завжди дає позитивні результати – у молодших школярів розвивається звичка будь-яку роботу виконувати уважно [3]. Тому викладач ретельно працює над організацією уваги дитини, інакше школяр опиниться у владі навколишніх речей і випадкового збігу обставин.

У молодшому шкільному віці регулювальний вплив вищих коркових центрів поступово вдосконалюється, унаслідок чого відбуваються істотні перетворення характеристик уваги, іде інтенсивний розвиток усіх її властивостей: особливо різко збільшується обсяг уваги, підвищується її стійкість, розвиваються навички переключення та розподілу. Проте тільки до 9–10 років діти стають здатні достатньо довго зберігати й виконувати довільно задану програму дій [8]. Розвитком уваги молодшого школяра на заняттях з художнього конструювання є його інтелектуалізація, яка здійснюється в процесі розумового розвитку дитини: увага, що спирається спочатку на чуттєвий зміст, починає перемикається на розумові зв'язки. У результаті розширюється обсяг уваги дитини, який відображає кількість об'єктів, які людина може одночасно утримати в області ясної свідомості. Розвиток обсягу уваги перебуває в найтіснішому зв'язку із загальним розумовим розвитком дитини.

У дітей молодшого шкільного віку розвиток уваги здійснюється в процесі навчання й виховання, вирішальне значення для розвитку має формування інтересів і привчання до систематичної, дисциплінованої праці.

Ґрунтуючись на слабкості довільної уваги в дітей, ряд педагогів, починаючи з інтелектуаліста Гербарта і до сучасних романтиків активної школи, рекомендували цілком будувати педагогічний процес на основі мимовільної уваги. Педагог повинен опановувати увагу учнів і привертати її. Для цього він повинен завжди прагнути до того, щоб давати яскравий, емоційно насичений матеріал, уникаючи всякого нудного навчання [7].

Безумовно, дуже важливо, щоб педагог зацікавлював дітей і міг будувати педагогічний процес на мимовільній увазі, зумовленій безпосередньо зацікавленістю. Постійно вимагати напруженої довільної уваги в дітей, не даючи ніякі для цього опори, – це, можливо, найправильніший шлях для того, щоб не добитися уваги. Проте будувати навчання тільки на мимовільній увазі помилково. Це, по суті, і неможливо. Кожна, навіть найзахопливіша справа

включає ланки, які не можуть становити безпосередній інтерес і викликати мимовільну увагу. Тому в педагогічному процесі необхідно вміти використовувати мимовільну увагу та сприяти розвитку довільної уваги. Для збудження й підтримки мимовільної уваги доцільно використовувати емоційні чинники: збуджувати інтерес, вводити емоційну насиченість, при цьому емоційність і цікавість не повинні бути зовнішніми. Зовнішня цікавість заняття, що досягається повідомленням дуже слабо пов'язаних з предметом анекдотів, призводить швидше до розсіювання, ніж до зосередження уваги. Зацікавленість має бути пов'язана із самим предметом навчання або трудової діяльності; емоційністю мають бути насичені її основні ланки. Вона має бути пов'язана з усвідомленням значення тієї справи, яка робиться [9].

Для формування художньо-конструкторських здібностей дітей молодшого шкільного віку формуємо увагу, що виникає внаслідок свідомо поставленої мети, – довільну або навмисну. Довільна увага викликається тільки свідомим і цілеспрямованим зусиллям, яке допомагає зосередитися на предметах, що не викликають великого інтересу, але необхідних для завершення діяльності. Така увага утримує думку на розв'язуванні задачі або читанні нецікавої, але необхідної книги. Воля допомагає боротися і з відверненням уваги, неминучим у цих випадках, оскільки будь-який шум або новий об'єкт у полі зору викликають мимовільну увагу, яка в цьому випадку стає перешкодою для виконуваного завдання. Довільна увага виникає в людини й розвивається в процесі праці, оскільки без здатності направляти та підтримувати увагу неможливо здійснювати трудову діяльність. У молодших школярів довільна увага розвивається в процесі навчальної діяльності, виховання та самовиховання. У процесі навчання потрібні ясна постановка мети, організованість, збереження та підтримка уваги в ході всієї роботи. Розвиток довільної уваги є одним із найважливіших подальших надбань, тісно пов'язаних з формуванням у дитини вольових якостей [3]. Але цим обмежуватися не можна, потрібно розвивати довільну увагу учнів, щоб школярі привчалися примушувати себе бути уважними. Це вдається в тому випадку, якщо перед учнями ставляться завдання, ясні та сильні, але такі, що вимагають довільної уваги. Наприклад, даючи для розгляду картинку, корисно заздалегідь запропонувати дітям низку запитань, що спонукають їх більш цілеспрямовано та уважно розглядати її. Молодшим школярам легше зосереджувати увагу, якщо вказівки з виконуваної ними роботи даються не відразу, а послідовно.

Для розвитку довільної уваги учня потрібно виховувати в нього свідоме ставлення до вчення, почуття обов'язку, відповідальність за свою роботу та поведінку. Довільна увага особливо залежить від характеру й волі дитини. Тому в дітях потрібно виховувати не лише інтерес до навчального матеріалу, а й прагнення перемагати свої слабкості, долати неуважність, виявляти витримку і старанність навіть тоді, коли робота нецікава та важка.

Скарги учнів на те, що їм “важко зрозуміти”, “важко запам'ятати”, говорять не про слабкість кмітливості та пам'яті, а про недоліки уваги. Увага – необхідна умова для дисциплінованості, організованості розумової

роботи, і чим раніше молодші школярі зрозуміють її значення, тим швидше вони опанують цей “робочий стан свідомості” [5].

Менше виявляється неухважність в учнів, якщо їм відома мета уроку. Тому на початку пояснення матеріалу формулюємо тему та надаємо короткий план роботи. Намагаємося в результаті пояснення матеріалу заняття, щоб діти отримували відповідь на заздалегідь поставлені перед ними запитання. На початку заняття повідомляємо мету, щоб діти розуміли завдання, знали, чим вони займатимуться. Ці попередні вказівки слугують сигналом до роботи, допомагають дітям зібратися з думками, забути про те, що не має відношення до майбутньої справи. Саме на початку роботи викликаємо в дітей радісне очікування майбутньої справи. Це мобілізує їх напружену увагу. У важких і нудних місцях роботи роз’яснюємо її важливість, щоб забезпечити довільну увагу. Наявність коливань, відвернення уваги, швидка стомлюваність дітей вимагають частого відпочинку, а також періодичної зміни занять. Змусьте дитину йти – вона втомиться дуже скоро, стрибати – теж, стояти – теж, сидіти – також втомиться; але вона чергує всі ці діяльності різних органів і пустує цілий день, не втомлюючись. Те саме стосується занять дітей, як підкреслював К.Д. Ушинський. Без уваги як уміння активно зосередитися на чомусь одному, головному, відкинувши усе випадкове, у цей момент непотрібне, життя неможливе [2].

Висновки. Таким чином, активізація уваги важлива для вирішення багатьох практичних завдань, що постають перед педагогом, вихователем. Вона може бути корисна для:

- вирішення тактичних завдань, що виникають у процесі навчальної діяльності, на занятті;
- вибудовування стратегічної програми педагогічної, виховної роботи, що включає як необхідну складову діяльність, спрямовану на розвиток уваги учнів;
- організації освітнього середовища, зокрема її матеріальної частини: оформлення навчального закладу, класного кабінету, специфіка використовуваних наочних посібників;
- розвитку вміння бачити пов’язані з особливостями уваги вікові та індивідуальні проблеми, які можуть лежати в основі труднощів у поведінці, засвоєнні матеріалу дітьми різного віку, і робити з цього правильні педагогічні та виховні висновки;
- організації занять, спрямованих на розвиток уваги дітей;
- ведення грамотної консультативної роботи з батьками з роз’яснення вікових особливостей уваги дітей, особливостей та організації їм правильної батьківської допомоги;
- своєчасного виявлення дітей із синдромом дефіциту уваги й забезпечення правильного ставлення до таких дітей як у школі, так і в сім’ї. Підкреслюючи педагогічне значення уваги, Л.С. Виготський вказує на її інтегральний, цілісний характер. Від роботи уваги залежить уся картина сприйманого нами світу й самих себе. Управляючи увагою, ми беремо у свої руки ключ до освіти, до формування особистості та характеру [4].

Література

1. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів / О.Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
2. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения / К.Д. Ушинский. – М. : Учпедгиз, 1939. – Т. 2. – 388 с.
3. Тарнопольський Д.М. Технічна творчість молодших школярів / Д.М. Тарнопольський. – К., 1975. – 342 с.
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский. – М., 1991. – 486 с.
5. Артемов В.А. Курс лекций по психологии / В.А. Артемов. – М., 1991. – 236 с.
6. Гальперин П.Я. Введение в психологию / П.Я. Гальперин. – М. : МГУ, 1976. – 263 с.
7. Блонский П.П. Избранные психологические произведения / П.П. Блонский. – М., 1964. – 548 с.
8. Психокоррекционная и развивающая работа с детьми : учеб. пособ. для студ. сред. пед. учеб. заведений / [под ред. И.В. Дубровиной]. – М. : Академия, 1998. – 376 с.
9. Истомина З.М. Развитие внимания / З.М. Истомина. – М. : Просвещение, 1978. – 120 с.

ПРИХОДЧЕНКО К.І., ДЯДІК Ю.В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Складний і тривалий процес формування творчих здібностей дітей та учнівської молоді в позакласній роботі будується не лише на розумінні вчителями внутрішнього світу, індивідуальних особливостей учнів, а й на чіткому усвідомленні та оптимальному врахуванні ними психологічних закономірностей функціонування й розвитку творчої особистості. Педагоги мають досконало володіти сучасними досягненнями психолого-педагогічної науки про закономірності формування та розвитку творчої особистості, сучасними технологіями організації навчально-виховного процесу, що забезпечують розвиток творчих здібностей дітей, формування високого рівня розвитку їхньої творчої активності й здібностей.

Більшість форм і методів організації позакласної діяльності навчальних закладів ґрунтується переважно на емпіричних уявленнях про вихованців. Однією з причин недостатньої результативності діяльності є те, що вчителі, керівники гуртків під час використання методичних засобів організації педагогічного впливу надзвичайно спрощено враховують особливості розвитку дитини. Традиційно увага приділяється віковим особливостям без чіткої усвідомленості їх психологічного розмаїття відповідних вікових меж. Принципово важливою для теоретичного обґрунтування педагогічних умов форму-